

הימין לקראת בחירות 1996

גיורא גולדברג

"הפוליטיקה היא כמעין מלאכת נקיבה וחידוד בקרשים קשים, הנעשית בכוח ובאיטיות, בהתלהבות ובטביעת העין, הרואה לשיעורים הנכונים".

מקס ובר, 1919,

מתוך הפוליטיקה בתור מקצוע

תוך תפיסת התודעה ככפופה לקיום החברתי – היתה אחד היסודות של תורת מרקס. מכיוון שלשמאל הישראלי היו שורשים מרקסיסטיים מובהקים, צפוי היה כי יאמץ את הרעיונות הללו. אימוצם העניק לו יתרון עצום על פני יריביו בתחום הפוליטיקה המעשית. בעוד שהימין נטה לתפוס את הזירה הפוליטית כאמצעי, לעתים אפילו כרע הכרחי, להגשמת יעדים אידיאולוגיים, נעשתה הזירה הפוליטית למטרה בפני עצמה בקרב השמאל.

כדי לחפות על התפיסה האינסטרומנטלית והחומרנית הזאת פיתחו מנהיגי השמאל פרזיולוגיה סוציאליסטית ענפה, ששבתה את לבם של רבים. זאב ז'בוטינסקי תקף את השמאל ב-1929 על כי

... חינוך הנדבה יצר בלבם ציניזם מוסרי, שאף מסווה ביישנות אין לו. מה שמכניס בקופתם, זה טהור וטוב, ולא אכפת המקור. יכרתו ברית עם עמלק עצמו, אם ברית זו תקרב אותם אל הפשטידה.¹

ועל-אף-פי-כן, שש שנים לאחר מכן התגאה בכך שמפלגתו "...אינה מתעניינת בתקציבים...אחד טהור נמצא רק אצלנו, הרוויזיוניסטים: אנו הננו היחידים בין האגפים הבולטים ביותר של התנועה הציונית, שיכולים להרשות לעצמנו את ה'מותרות' להתחשב אך ורק [הדגשה במקור – ג"ג] בעקרונות שלנו".²

השמאל הצליח להשתחרר מעמדת המיעוט שבה היה נתון בשלושת העשורים הראשונים מאז ייסוד מפלגות הפועלים. כבר בשנות השלושים עלה בידיו להשיג שליטה במוסדות התנועה הציונית ובמוסדות היישוב היהודי. הדבר נעשה, בין היתר, באמצעות התלכדות פנימית, רכישת בעלי-ברית פוליטיים, כיבוש המרכז האידיאולוגי והפוליטי,

מבוא

בקרוב חלקים מן האופוזיציה השתררה בעקבות רצח יצחק רבין אווירת נכאים המגיעה עד כדי אבדן עשתונות. מנהיגי השמאל נחפזו להתחיל במערכת הבחירות והותירו ליריביהם את החובה בעשיית חשבון-נפש. ככל שיתארך המצב הקיים – שבו האופוזיציה מוטלת ככגר מובס על הקרשים והשמאל מנהל מלחמת בחירות מתוחכמת – כך יקטנו סיכויי האופוזיציה להיחלץ ממצב-הביש שאליו נקלעה. עתה העת לקום מן הקרשים ולהתחיל במערכת הבחירות. טרם התוית הקיום האסטרטגיים הרצויים, יש מקום להאיר כמה מתנאי היסוד של הפוליטיקה הישראלית.

תקופת היישוב

לשמאל הישראלי היו מאז ומתמיד כמה יתרונות מוקדמים על הימין בתחום הפוליטיקה המעשית. היתרונות הללו מקורם במכוונות רציונלית מובהקת, לעומת המכוונות הרגשנית שבה לקה הימין. גישה רציונלית מובילה להסתגלות קלה יותר לשינויים החלים במציאות, לאימוץ גישה פרגמטית ופשרנית הנשענת על סדר עדיפויות ברור ולהשלמה עם מגבלות מסוימות. ברמה הפוליטית מדובר על הבחנה ברורה בין עולם האמונות והאידיאות לבין העולם הפוליטי המעשי.

היכולת להבחין היטב בין אידיאולוגיה לבין אינטרסים ובין "בניין-העל" הרוחני והתרבותי לבין "יחסי הייצור" –

¹ זאב ז'בוטינסקי, "אזהרה", כתבי ז'בוטינסקי, בסער, (ירושלים, הוצ' ערי ז'בוטינסקי, תשי"ג), עמ' 73.

² זאב ז'בוטינסקי, "על האחדות", שם, עמ' 120.

פרופ' גיורא גולדברג מלמד מדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן; פרסם מאמרים אחדים בנתיב. ספרו האחרון, הבחור הישראלי – 1992, יצא לאור ב-1993 בהוצאת מגנס.

נכונות להתגמשות אידיאולוגית ("ממעמד לעם") ויכולת מרשימה להמיר משאבים פוליטיים במשאבים כלכליים ומשאבים כלכליים במשאבים פוליטיים.

באותה תקופה לא השכילו הציונים הכלליים (הימין הכלכלי), הרוויזיוניסטים (הימין הלאומי) והדתיים (הימין הדתי), לשתף פעולה מול כוחו העולה של השמאל. לחלופין, בסוף שנות העשרים הגיעו הדתיים-הלאומיים לשורת הסכמות ("הברית ההיסטורית") עם תנועת העבודה. מנהיגי הציונות הכללית הזרימו את משאבי ההון הציוני לקרנות ולמעצלים שעליהם חלש השמאל. זאב זיבוטינסקי קונן על כך ב-1928:

אולם בארץ-ישראל דווקא הפועל הוא ילד השעשועים של ההסתדרות הציונית, של קרן – היסוד, של הקרן-הקיימת. חלקו בכל התקציבים גדול מאוד, לאנשי אמונו העמדות החשובות ביותר בפקידות הציונית... כל זה יצר הפועל הודות לתמיכתן של הקרנות הציוניות – קרנות, שכספיהן נאספו בין אנשי המעמד הבינוני בארצות שונות, הודות לעמלם, תחנוניהם ופשיטת ידם של עסקנים ומתרימים לאין סוף, המשתייכים גם הם לאותו המעמד הבינוני; בתנאים כאלה לובשת תורת מלחמת המעמדות אופי אחר לגמרי... אולם במקרה זה חש המעמד הבינוני, שמסתכלים עליו כעל מין חול, ממנו מפקינים כסף וזהב ואחר כך דורכים עליו ברגליים.³

חובבנותו הפוליטית של הימין הגיעה עד כדי החרמת בחירות (לאסיפות הנבחרים ולקונגרסים הציוניים) ופרישה ממוסדות ייצוגיים. גולת הכותרת בעניין זה שמורה לרוויזיוניסטים. אסטרטגיית הפרישה שטבע זאב זיבוטינסקי באמצע שנות השלושים ביטאה באופן נחרץ אותה מכוונות רגשנית. היא שיחקה לידיהם של מנהיגי השמאל והטביעה את הימין הישראלי בתהום האופוזיציה למשך שנות דור ויותר. גם פרישת החוגים החרדיים ממוסדות כנסת ישראל ואי השתתפותם במוסדות התנועה הציונית היתה להם לרושץ. חוגי הימין הכלכלי לא טמנו אף הם ידם בצלחת. מדי פעם צצה בקרבם התופעה של החרמת בחירות או פרישה ממוסדות ייצוגיים.

עם הקמת המדינה

עם הקמת המדינה הוחמצה הזדמנות היסטורית שלא תשוב עוד. העובדה שקברניטי השמאל הם שעמדו אז ליד ההגה הציוני היתה הרת-גורל מבחינת עומק הגשמתו של הרעיון הציוני ומבחינת יהדותה של המדינה החדשה. במקום מדינה יהודית בגבולות רחבים ובטוחים נוצרה מדינה בגבולות צרים ובלתי-אפשריים. במקום מדינה מודרנית הנשענת על כלכלה ליברלית ומשק חופשי נוצרה מדינה המבוססת על כלכלה סוציאליסטית ומשק ריכוזי.

הימין לא הצליח להחלים במהרה מ"מחלות הילדות" שלו ולהתעשת. בשנים הראשונות אחרי קום המדינה לא חל השינוי המקווה. המקצוענות הפוליטית של השמאל היתה גבוהה לאין ערוך מזו של הימין. דוד בן-גוריון היטיב

להבין, כי לאחר הקמת המדינה אין עוד מקום לפרזיולוגיה סוציאליסטית. הוא החל לדבר במונחים של ממלכתיות, מבלי שפירק את הארגונים הסוציאליסטיים, ובראשם ההסתדרות הכללית, מתחמושתם. במהלך אסטרטגי מבריק דחקה מפא"י, בהנהגתו של בן-גוריון, את "חירות" לשוליים ("חוץ מחירות ומק"י"). חירות התקשתה אז לעבור בקלות ממחלת למפלגה פוליטית. היא היתה לאופוזיציה אקספרסיבית שהתנגדה בעקביות לכל מהלך של הממשלה והשתמשה בסגנון פוליטי בוטה תוך פילח מסוימת לחוץ-פרלמנטריזם. חירות שקעה בעולם המיתי שלה ולא השכילה להסתגל למציאות החדשה שנוצרה אחרי הקמת המדינה. דווקא כאשר הצטרפו המוני העולים החדשים למעגל הבחורים ב-1951 נחלה חירות תבוסה בבחירות (שמונה מנדטים בכנסת) ונעשתה למפלגה החמישית בגודלה. מפא"י השתעשעה בצירופים קואליציוניים שונים, שכללו את פלגי הימין הכלכלי והימין הדתי.

מארת הפיצול

מצוענותו הפוליטית הגבוהה של השמאל הישראלי השתקפה גם בנטייתו המוגבלת לפיצול ולפלגנות. אצל הימין, לעומת זאת, קיימת נטייה כרונית לפיצול. ההסבר לכך נעוץ, כנראה, ברגשנות הרבה הכרוכה בפוליטיקה הימנית, לעומת השכלתנות והתכליתיות המאפיינות את הפוליטיקה השמאלית. בקרב הימין הדתי ממריצים היסודות הקהילתיים החזקים את הנטייה לפיצול פוליטי. לפיכך, בולטת בקרב המפלגות הדתיות גם תופעת הסייעתיות ("המחנאות"). ככל שעולה רמת המודרניות, כך מצטמצמת הנטייה להתארגנות סיעתית (פנים-מפלגתית) על בסיס של השתייכות קהילתית.

מגמה זו בלטה כבר בבחירות לאסיפת הנבחרים הראשונה ב-1920: לעומת שלוש רשימות פועליות התמודדו שש עשרה רשימות לא-פועליות; בבחירות ב-1925 נותרו שלוש רשימות פועליות ומספר הרשימות האחרות צמח לעשרים ושתיים; ב-1931 השתתפו ארבע רשימות פועליות לעומת שמונה רשימות אחרות; בבחירות לאספת הנבחרים הרביעית ב-1944 שוב השתתפו ארבע רשימות פועליות, בעוד שמספר הרשימות הלא-פועליות גדל לארבע-עשרה.

בבחירות הראשונות אחרי הקמת המדינה הופיעה תנועת העבודה בשני ראשים – מפא"י ומפ"ס, בעוד שהרוויזיוניסטים התמודדו בשלוש רשימות (תנועת החירות, הלוחמים והצה"ר), הדתיים התמודדו בשתי רשימות (החזית הדתית המאוחדת ורשימת נשים דתיות), והימין הכלכלי היה מפוצל בין חמש רשימות (הציונים הכלליים, הפרוגרסיבים, הספרדים, ויצ"ו ורשימת יצחק גרינבוים). שלוש מתוך עשר הרשימות לא עברו את אחוז החסימה – הצה"ר, הנשים הדתיות ויצחק גרינבוים.

בבחירות לכנסת השנייה, שהתקיימו ב-1951, התפרקה החזית הדתית לארבעת מרכיביה המפלגתיים: הפועל המזרחי, המזרחי, אגודת-ישראל ופועלי אגודת-ישראל. פעמים אחדות הופיעו דפוסים של שיתוף-פעולה בתוך הימין כמו, למשל, בהקמת המפד"ל מתוך איחודן של

³ זאב זיבוטינסקי, "פתח תקווה יאת קומפני", שם, עמ' 37-38.

אידיאולוגי ואף לא על רקע של השתייכות קהילתית. הם היו שילוב של אופורטיניזם אישי בוטה עם תמהונות. עד כמה יכול עניין אחוז החסימה להיות מכריע אפשר ללמוד מחישוב מדויק של הנוק שהסבו שלוש רשימות – התחייה, רשימת יצחק מודעי (המפלגה הליברלית החדשה) ורשימת אליעזר מזורחי (גאולת ישראל) – שלא עברו בבחירות 1992 את אחוז החסימה. אם התחייה היתה חוברת למולדת בחזית משותפת, אם יצחק מודעי היה נותר נאמן לליכוד ואם אליעזר מזורחי לא היה נוטש את אגודת ישראל, ובהנחה שמצביעי התחייה היו תומכים בחזית, מצביעי יצחק מודעי – בליכוד, ומצביעי אליעזר מזורחי – באגודת ישראל, היתה הקערה מתהפכת על פיה: 61 מנדטים לימין ו-59 לשמאל!

שינוי כללי המשחק על-ידי בגין

זכותו של הימין יימר, כי לא תמיד נכעו לרגשותו ולא תמיד הפקיר את הזירה הפוליטית לשלטונו הבלעדי של השמאל. דבר זה מלמד, כי נחיתותו הפוליטית של הימין הישראלי אינה בבחינת נתון קבוע. מנהיגים נחרצים עשויים להפוך את הקערה על פיה. מאמצע שנות החמישים החלה תקופה חדשה בימין. בתקופה זו זנח הימין, במידה רבה, את משובותיו ואת משוגותיו. המהלך שהחל בו מנחם בגין בוועידת חירות ב-1956 הסתיים ב-1977 בעליית הימין לשלטון. בגין התגבר על ההתנגדות העזה שקמה במפלגתו כלפי המהלך החדש, והוליך את הימין הישראלי מעמדה של נחיתות עקרה בישימון האופוזיציה למשרד ראש-הממשלה. גדולתו של בגין היתה יכולתו להבין ולהכיר, אמנם לא להודות, במשגים שנעשו בעבר על-ידו ועל-ידי תנועתו ולצאת לדרך חדשה.

עשרת יסודותיו של המהלך החדש היו הסתגלות למציאות שנוצרה לאחר הקמת המדינה; אימוץ גישה פרגמטית, שהשתקפה, בין היתר, בהתנהגות אופוזיציונית אחראית; זניחת התיב החוץ-פרלמנטרי; הגנה על הדמוקרטיה הישראלית וביצור הפרלמנטריזם; ניסיון לרכוש בעלי-ברית פוליטיים; חדירה למרכזי הכוח הפוליטי (בהיפוך גמור לאסטרטגיית הפרישה של זיבוינסקי); צמצום הדגש שניתן בעבר לזיכרונות היסטוריים; הרחבת טווח הנושאים שבהם עוסקת המפלגה מעבר לנושאי חץ וביטחון; מאמץ לשמירה על סגנון פוליטי מאופק, ואף גמישות אידיאולוגית מסוימת. מבחינה מעשית, היה המהלך החדש כרוך בשורה של צעדים. חירות הצטרפה ב-1962 להנהלת הסוכנות ושנה לאחר מכן החליטה על הצטרפות להסתדרות הכללית. ב-1965 נסתיימו בהצלחה המאמצים להקים חזית אלקטורלית-פרלמנטרית בין חירות לליברלים (גח"ל). חירות החלה להעמיק את אחיזתה בשלטון המקומי. ב-1967 הצטרף בגין לממשלת האחדות הלאומית, ולאחר בחירות 1969 נותרה גח"ל בממשלה ואף הצטרפה לקואליציה. לקראת בחירות 1973 הוקם הליכוד על בסיס שתי מפלגות גח"ל שאליהן חברו שלוש התארגנויות פוליטיות נוספות (הרשימה הממלכתית, המרכז החופשי ופעילי תנועת העבודה למען ארץ-ישראל השלמה). לאחר

הפועל המזרחי והמזרחי ב-1956, ובכינון המפלגה הליברלית, עם האיחוד בין הציונים הכלליים והפרוגרסיבים ב-1961. אולם המפלגה הליברלית החזיקה מעמד רק ארבע שנים, והמפד"ל עברה בשנות השבעים והשמונים שורה של פילוגים שבעקבותיהם נוצרו התנועה לשוויון חברתי (מפלגתו של אבנר שאקי שלא עברה את אחוז החסימה) בבחירות 1973, ותמ"י והתחייה – בבחירות 1981, מצ"ד בבחירות 1984 ומימד (שאף היא לא הצליחה לעבור את אחוז החסימה), בבחירות 1988. אגודת ישראל לא הצליחה אף היא לשמור על שלמותה ומתוכה יצאו ש"ס בבחירות 1984, דגל התורה בבחירות 1988 וגאולת ישראל – מפלגתו של אליעזר מזורחי (שלא עברה את אחוז החסימה) – בבחירות 1992.

הבדל אופייני בין ימין פלגני לבין שמאל ממושמע מתגלה גם כאשר בוחנים את נטיותיהם המפלגתיות של אלופים ורבי-אלופים, שכיחנו כשרים לאחר תום שירותם בצבא. יצחק רבין, חיים בר-לב, מרדכי גור ואהוד ברק הצטרפו למפלגת העבודה ולא נטשוה. לעומת זאת, בולטת אצל עמיתיהם שכיחנו כשרים בממשלות ימין נטייה להקים מפלגות עצמאיות: אריאל שרון (שלומציון) ויגאל דיין (די"ש) הקימו מפלגות עצמאיות לקראת בחירות 1977; משה דיין (תלם) עשה זאת בבחירות 1981 לאחר שכיחן כשר-החוץ בממשלת בגין; עזר וייצמן נטש את הליכוד וייסד את "יחד" לקראת בחירות 1984; במערכת הבחירות הבאה, ב-1988, הקים רחבעם זאבי את "מולדת", ורפאל איתן עזב את התחייה כדי להקים את "צומת". אין אפילו מקרה אחד של שר בממשלת ימין שהגיע בשירותו הצבאי לאחת משתי הדרגות הבכירות, ושלא היה מעורב בהקמת מפלגה עצמאית.

בבחירות 1992 התייצב השמאל בשני ראשים – העבודה ומרצ. מה שמסוגלים היו לעשות מנהיגי רצ, מפ"ם ושינוי – להתפשר ולהסכים על הקמת חזית אלקטורלית-פרלמנטרית – לא היו מסוגלים לעשות מנהיגי התחייה, צומת ומולדת. פסגת המעש של שלוש מפלגות הימין היתה נטישת ממשלת הימין ופיזור הכנסת בטרם עת. במחאה על היעדר שיתוף-פעולה בין שלוש מפלגות הימין, הקים הרב משה לוינגר מפלגה בשם "התורה והארץ". זו האחרונה והתחייה לא עברו את אחוז החסימה ונותרו מחוץ לכנסת, וכך ירדו לטמיון 35,665 קולות ימניים. התוצאה היתה הרת-אסון מבחינתו של הימין: 250,677 מצביעי מרצ תרמו תריסר מנדטים, בעוד שמספר רב יותר של מצביעים – 264,300 – שתמכו בארבע מפלגות הימין הקטנות, תרמו אחד-עשר מנדטים בלבד. המחיר ששילמה מרצ למנדט עמד על 20,890 קולות, לעומת מחיר גבוה בהרבה – 24,027 – ששילמו מפלגות הימין הקטנות. הפער הזה אינו דבר של מה בכך. במצב של תיקו דו-גושי זהו בדיוק המרחק בין ניצחון לתבוסה.

מרצ שמרה מאז הקמתה על שלמותה, בעוד ששתי מפלגות הימין הקטנות ששרדו – צומת ומולדת – עברו סדרה של פילוגים והתפצלויות. השפעתה של מרצ על מדיניות הממשלה היתה עצומה, בעוד שצומת ומולדת נותרו חסרות השפעה ושרידיהן עסקו במריבות פנימיות ובהפיכת הכנסת למושב לצים. הפיצולים השונים והמושגים שפקדו את צומת ואת מולדת לא היו על רקע

מלחמת יום-כיפור הגביר בגין את מאמציו בכיוון של התקרבות בין הליכוד לדתיים-הלאומיים ובין הליכוד לחרדים. כך הכשיר את הקרקע להקמת ממשלתו הראשונה, שקמה רק לאחר שנשלם תהליך האיחוי בין שלושת אגפי הימין. במונחים חומריים של חשבונאות פוליטית – מקומות בכנסת ותפקידי שרים וסגני-שרים – שילמה חירות מחיר גבוה ביותר עבור שיתוף הפעולה עם הימין הכלכלי ועם גורמים נוספים בתוך הליכוד. אולם בראייה כוללת היה זה מחיר מוצדק.

המהלך של בגין הוכתר בהצלחה גם בזכות גורמים נוספים: הסתאבותו של השלטון הישן; השתחררות חלק מבני עדות המזרח מפרטורונתה של תנועת העבודה; חילופי הדורות בצמרת העבודה; הסכסוכים האישיים בצמרת זו – בן-גוריון מול אשכול בשנות השישים ורבין מול פרס בשנות השבעים – שביטאו גישה אמוציונלית הרטנית, בניגוד לגורמות הקיימות בשמאל; והשלכותיה של מלחמת ששת-הימים, שעשתה את חזון שלמות המולדת לבר-השגה. המהלך החדש היה כרוך אמנם בוותורים לא מעטים, אולם כל אלה היו בטלים בשישים נוכח התוצאה הסופית. בגין הצליח ליצור שיתוף-פעולה פורה בין שלושת אגפיו ההיסטוריים של הימין הישראלי: הימין הלאומי, הימין הכלכלי והימין הדתי. שלושת האגפים הללו יצאו נשכרים מכך.

למרות שאפשר היה להרחיב את מעגל ההישגים, ולמרות שהפרגמטיות של בגין בדרכו להשגת השלטון הטילה מגבלות על היכולת להגשים יעדים אידיאולוגיים, הרי לזכותה של ממשלת בגין נזקפים הישגים אחדים: היא העניקה למדינת ישראל תכנים יהודיים יותר מכל ממשלה אחרת (סוף סוף השיגה הציונות הדתית את תפקיד שר החינוך והתרבות); היא יצרה מפנה בכלכלה הישראלית בכיוון של כיוון משק חופשי והתנתקות מן המורשת הסוציאליסטית הכושלת; היא יזמה את סיפוח רמת-הגולן למדינת ישראל בחוק ונתנה תנופה להתיישבות היהודית בשטחים ששחררו במלחמת ששת-הימים. סיפוח הגולן בחוק וההתיישבות היהודית הנמרצת ביהודה ובשומרון בלמו באופן משמעותי את קצב יישום מדיניות ממשלת השמאל שגמרה אומר ב-1993 לשחררו מעולם של אלה.

המשבר לאחר עידן בגין

משיכיו של בגין נהנו למשך זמן מה מהישגיו, אולם ככל שחלפו השנים התברר כי הימין החל לשוב לסורו. הימין איבד את השלטון, באופן זמני, שנה לאחר הסתלקותו של בגין מן הזירה הפוליטית. הפיצול בימין גבר, הסיעותיות בליכוד גאתה, אינטרסים אישיים האפילו על אינטרסים רחבים יותר, הזיקה היהודית של מנהיגי הליכוד התרופפה והאינטרסים של הימין כולו הוזנחו למען קידום אינטרסים אחרים.

בגין הותיר את הליכוד עם 48 מנדטים בכנסת – הישג שאפילו בן-גוריון לא זכה לו – וכעבור תשע שנים בלבד איבד הליכוד שליש מכוחו. השותפות עם המפלגות הדתיות ועם המפלגות האחרות בימין לא נשמרה היטב. במיוחד בלט עניין זה לאחר בחירות 1988, כאשר יצחק שמיר העדיף ממשלה עם מפלגת העבודה על פני ממשלת ימין.

הקשר המיוחד שיצר בגין במשך השנים עם בני עדות המזרח הועם. לקראת בחירות 1992 אימצו שמיר ואנשיו מדיניות קצרת-רואי שביסודה דחיקת דוד לוי ותומכיו. הימין שילם על כך מחיר כבד ביום הדין. לאחר תבוסת 1992 נעשו בזה אחר זה משגים רבים,⁴ ששיאם היה אימוץ שיטת פריימריס דרקונית מבחינתה של סיעת לוי. הפעם איראפשר היה עוד למנוע פילוג בליכוד. האחריות לפילוג מוטלת על שני הצדדים. מאכן ועד לתבוסה אלקטורלית נוספת ב-1996 המרחק אינו רב.

לקראת בחירות 1996

הימין חייב להפיק את הלקחים המתאימים מן העבר לקראת הבחירות הקרבות. עליו להכיר במגבלותיו, ולהאמין כי למרות מגבלות אלה ניתן, באמצעות צעדים מפוכחים, לנסות ולהפוך את גלגל ההיסטוריה, כפי שהוכיח המהלך המפואר שעשה בגין. אם אדם רגשני כבגין מסוגל היה לפעול באופן תכליתי, שכלתני ותבוני למען הנשמת מטרתו האידיאולוגית, יואילו נא הבאים אחריו, מכל גוני הקשת הפוליטית הימנית, להשתמש בו כמנהיג הראוי ובמהלך שהנהיג כדגם הראוי.

בשלב ראשוני זה יש להתוות קווים אסטרטגיים, במיוחד נוכח אימוץ שיטת בחירות חדשה ב-1996. היעד העיקרי הוא לכבוש את השלטון על-ידי השגת ניצחון גושי. מכיוון שהנפשות הפוליטיות הפועלות כיום בגוש אינן מסוגלות להתעלות מעל לאינטרסים המפלגתיים המוגבלים, שלא לדבר על אינטרסים צרים עוד יותר, ומכיוון שמעבר לאינטרס הגושי המשותף קיימים ניגודי אינטרסים בין המפלגות בגוש, חייבים מנהיגי הגוש להניח לגורמים ימניים נטולי זהות מפלגתית וחסרי אמיציות פוליטיות לעצב את קווי המתאר האסטרטגיים. עיקר האחריות בעניין זה מוטלת על מנהיגי המפלגה הגדולה בגוש.

בבסיס קווי המתאר האסטרטגיים מצויות כמה הנחות יסוד: הכנסת לא תחולל שינויים בשיטת הבחירות החדשה; הימין ספג עם רצח יצחק רבין מהלומה כבדה, אולם לא איבד לגמרי את סיכויו בבחירות; איראפשר, ואף לא רצוי, לעסוק עוד בשאלה של מועמד הליכוד לראשות הממשלה; דוד לוי עזב את הליכוד ויסד מפלגה חדשה; דוד לוי, וקרוב לוודאי שגם רפאל איתן, יציגו את מועמדותם לראשות הממשלה; הימין צפוי לאבד את מרבית תומכיו בציבור הערבי (בבחירות 1992 העניקו מצביעים ערביים שני מנדטים לימין). השמאל יעשה מאמצים עצומים כדי למוער אבדן קולות ערביים בבחירות לכנסת וכדי להגדיל את שיעור ההשתתפות בהצבעה של ערביי ישראל. ההתפתחויות ברחוב הערבי יחייבו את הימין להגיע להישג טוב בהרבה מזה של 1992 בקרב היהודים.

במרס 1994 הציע כותב שורות אלה לראשונה לקיים פריימריס בימין לשם קביעת מועמד הגוש לראשות הממשלה.⁵ הצעה זו, שאומצה אחר כך על-ידי אריאל שרון ורפאל איתן, נועדה למנוע פילוג בליכוד על רקע המתרחשות החריפה בין בנימין נתניהו לדוד לוי, להוריד מסדר-היום את אימויהם של אריאל שרון ורפאל איתן להתמודד על ראשות הממשלה, להדק את הקשר הרופף בין כל מרכיבי הגוש ולהבטיח את תמיכת כל מפלגות הימין

⁴ לניתוח חלק מן המשגים הללו, ראה: גיורא גולדברג, "המחנה הלאומי – תבונה פוליטית או קריסה", נתיב, גיליון 4, 1994, עמ' 44-49.

⁵ גיורא גולדברג, "דושיים פריימריס בימין", הא"צ, 10.3.94, עמ' ב4.

תחושה בגוש הנגדי שהמערכה לא תוכרע ממילא בסיבוב הראשון. תחושה זו עשויה להעניק הכשר לגורם בלתי מרוצה בגוש השמאל להתמודד על ראשות הממשלה. אם כך אכן יקרה, תהיה זו הצלחה מרשימה לימין בחסימת ניצחון השמאל בסיבוב הראשון.

קו התקפי בבחירות לכנסת

עומת הקו האסטרטגי ההגנתי הנדרש בבחירת ראש הממשלה, רצוי לאמץ קו אסטרטגי התקפי בבחירות לכנסת. אם הכוחות המרכזיים כיום את האופוזיציה הפרלמנטרית ישיגו 61 מנדטים ויצליחו למנוע ממועמד השמאל להשיג הכרעה בסיבוב הראשון, יוכל הימין להדגיש לקראת הסיבוב השני את הטענה, כי מוטב למנוע מצב של כנסת לעומתית (כפי שקיים בשנים האחרונות בארצות הברית וכפי שהתקיים בתקופות מסוימות בצרפת). טענה זו יכולה להגביר את סיכויי מועמד הימין לנצח בסיבוב השני. אפילו אם מועמד השמאל ינצח בסיבוב השני, לא תהא זו תבוסה לגוש הימין. בהנחה שהגוש ישמור אז על אחדות, סביר שהבחירות תוקדמנה או שתכונן מחדש ממשלת אחדות לאומית, שהרי הממשלה תזדקק לאמון הכנסת גם לאחר שהחוק החדש ייכנס לתוקפו. אחד משני התרחישים הללו – הקדמת בחירות או ממשלת אחדות לאומית – צפוי אף אם מועמד השמאל ינצח בסיבוב הראשון וגוש הימין המלוכד ינצח בבחירות לכנסת.

כיצד כדאי לגוש הימין להיערך לקראת הבחירות לכנסת? לשם כך ראוי ללמוד מתבונתם של מנהיגי השמאל. הם נוטים להתרכז במספר מצומצם של רשימות לכנסת ומוכנים לעשות ויתורים אישיים, סיעתיים ומפלגתיים כדי לנצח בבחירות.

אל מול שתי רשימות שמאל במגזר היהודי, ניצבות לא פחות מארבע עשרה התארגנויות שאינן חלק מגוש השמאל: הליכוד, צומת, המפד"ל, ש"ס, מולדת, אגודת ישראל, דגל התורה, פועלי אגודת ישראל, רשימת דוד לוי, רשימת העולים החדשים בראשות נתן שרנסקי, הדרך השלישית ורשימותיהם הקיקיוניות של חברי הכנסת שאול גוטמן, יוסף באגד ויוסף עזרן. קיימת סכנה, שאם תעמיק בקרב הימין תחושת התבוסה הקרבה, יצוצו התארגנויות נוספות.

לפחות מחצית מן ההתארגנויות הקיימות לא תהיינה מסוגלות לעבור את אחוז החסימה בכוחות עצמן. ב-1996 יידרשו כ-40 אלף קולות כדי לעשות זאת. מספר הרשימות הרצוי לגוש נקבע על-פי אילוצי המציאות והוא אמור לשקף איזון בין היתרון שבאחדות לבין השאיפה לצמצם את הטווח של כל רשימה כדי לעשותה למושכת יותר.

ארבע רשימות לימין

די למנוע אבדן קולות בשלב של תרגום הקולות למנדטים, על גוש הימין להתארגן בארבע רשימות לכל היותר. הסתפקות בארבע רשימות אמורה להגדיל את מספר המנדטים של הגוש כולו בהשוואה למצב שבו ישתתפו בבחירות יותר מארבע רשימות. כל רשימה תריץ מועמד משלה לראשות הממשלה ויושג תיאום

במועמד אחד לראשות הממשלה. בתקופה ההיא עדיין היה סיכוי סביר לניצחון מועמד גוש הימין בסיבוב הראשון (סך הניצחון עומד על 50 אחוזים). ואכן, בהתייחסות מאוחרת יותר לרעיון הפריימריס הגושיים, העיר כותב שורות אלה ב**נתיב**, כי "בראש סדר העדיפויות צריכה לעמוד אסטרטגיה התקפית, שביסודה השגת ניצחון בבחירות לראשות הממשלה כבר בסיבוב הראשון".⁶ הלוואי שההצעה לערוך פריימריס גושיים היתה מאומצת אז. אולם אין טעם לקונן על הזדמנות שהוחמצה.

מכיוון שלאחר הפילוג בליכוד אי אפשר עוד לייחל למועמד ימין אחד, ואי אפשר להאמין ביכולתו של אחד מהם לנצח בסיבוב הראשון, יש מקום לעבור לאופציה הבאה: "בעדיפות שנייה תהיה אסטרטגיה הגנתית, שביסודה חסימת ניצחונו של גוש השמאל בסיבוב הראשון".⁷ לרעיון הפריימריס הגושיים, אף שהיה אמור למנוע פילוג בליכוד, לא היתה עדנה ואין טעם עוד להעלותו. כבר לפני רצח יצחק רבין התגלתה בסקרי דעת הקהל מגמה עקבית, לפיה כוחו הצפוי של הימין רב יותר במישור הבחירות לכנסת מאשר בבחירות לראשות הממשלה. הסקרים שנערכו לאחר הרצח הוכיחו, כי לא רק שמגמה זו לא נעלמה, אלא אפילו התעצמה. בעוד שגוש השמאל יציג ככל הנראה מועמד אחד לראשות הממשלה, לא יוכל גוש הימין, כאמור, להסתפק במועמד אחד. אין ספק, שהשמאל יעשה מאמץ מיוחד להכריע את הבחירות כבר בסיבוב הראשון.

ארבעה מועמדים לימין

במצב זה ראוי שהימין יאמץ, כאמור, קו אסטרטגי הגנתי לגבי בחירת ראש הממשלה. המסקנה היא, כי יש למנוע ממועמד השמאל להשיג רוב מוחלט של הקולות בסיבוב הראשון ולגרור את ההכרעה לסיבוב השני. אף אחד ממועמדי הימין לא יוכל להשיג הכרעה בסיבוב הראשון. כאשר קיים סיכוי ריאלי לנצח בסיבוב הראשון, כדאי לחתור להצעת מועמד גושי אחד. אם סיכוי זה נמוך מאד, צריך הקו האסטרטגי להיות שונה.

נוכח המשבר הפוקד את הציבור הדתי וניסיונות הפריצה של השמאל לקהל זה, ולאור העובדה ששלושת מועמדי הימין אינם דתיים, צריך להוסיף לבנימין נתניהו, דוד לוי ורפאל איתן מועמד דתי בעל שיעור קומה. הקו האסטרטגי הבסיסי צריך לחתור להחלשת היתרון היחסי של השמאל בניצול האפקט של פיצול ההצבעה בין המישור הרשימתי לבין המישור האישי. דהיינו, אם נגזרה על הימין הרצת מועמדים אחדים, צריך לחתור להצמדת המועמדים לרשימות באופן שימזער את האפשרות שמצביעים שיתמכו ברשימה ימנית יעדיפו את מועמד השמאל. במצב הנוכחי עשוי אפקט פיצול ההצבעה לסייע לשמאל במישור האישי.

ריבוי מועמדי הימין לראשות הממשלה יעניק אפשרויות אחדות למשיכת בוחרים המושפעים מתכונות אישיות של המועמדים, כמו דתיות, גיל, הופעה חיצונית, מוצא, ניסיון פוליטי ועבר צבאי. לעומת זאת, מועמד יחיד של השמאל יהיה מוגבל יותר מבחינת מגוון התכונות האישיות. קיים אף סיכוי קטן, כי ריבוי המועמדים בימין יוביל ליצירת

⁷ שם.

יגלה עמדה מתונה יותר כלפיהם. חזית זו נתקשר בהסכם עודפים עם הליכוד.

★

החזית הנוספת אמורה לפנות לכל הציבור הדתי. המפלגות הדתיות היו הראשונות שיצרו חזית כזאת מיד לאחר הקמת המדינה. בבחירות 1949 התמודדו, כאמור, ארבע המפלגות הדתיות ברשימה משותפת. החזית התפרקה אמנם כעבור שנים אחדות, אולם ההצדקה לכינונה מחדש צצה עתה שוב. המתקפה הנמרצת והחריפה על הציבור הדתי בעקבות רצח רבין מחייבת שיתוף-פעולה בין כל חלקי הציבור הדתי.

★

המפלגות הדתיות, בעיקר הלאומיות שביניהן, לא הצליחו מעולם למצות את מלוא הפוטנציאל האלקטורלי שלהן. המתקפה על הציבור הדתי מגדילה את הסיכוי למימוש רב יותר של פוטנציאל זה. שיתוף-פעולה ביניהן עשוי להצמיח תוצאה מפתיעה למדי. המפלגות הדתיות לא השיגו מעולם יותר מ-18 מנדטים. חזית דתית בבחירות 1996 עשויה לצבור יותר מ-18 מנדטים. הכוונה היא לחזית שתוקם על בסיס יחסי הכוחות הקיימים בין המפד"ל, ש"ס, אגודת-ישראל, דגל התורה ופועלי אגודת-ישראל. יש אף מקום לשיתופה של "מימד" בחזית.

מועמד החזית הדתית לראשות הממשלה יהיה מועמד המפלגה הגדולה – המפד"ל – או מנהיג רוחני שיוסכם על-ידי כל המרכיבים. מאז ומתמיד קיים שיתוף-פעולה נרחב בין נציגי המפלגות הדתיות בכנסת בסוגיות עקרוניות. שיתוף-הפעולה יתאפשר גם על רקע תהליך ההתקרבות של המגזר החרדי לחברה הישראלית. בקרב תומכי ש"ס ממילא לא קיים פער מהותי בין חרדים לבין דתיים-לאומיים. דווקא ניצי המפד"ל, שהתארגנו במסגרת מצ"ד, היו אלה שיזמו לקראת בחירות 1984 הקמת חזית – מורשה – עם החרדים של פועלי אגודת-ישראל. חזיתות המורכבות מכל המפלגות הדתיות זכו מדי פעם להצלחה בבחירות לשלטון המקומי.

החזית הדתית לא תצטרך להתחייב מראש על תמיכה בלתי-מסויגת בממשלת ליכוד. היא תצליח לכרסם בכוחו של הליכוד ותנגוס רבבות קולות מגוש השמאל. השתתפות נציגה בבחירות לראשות הממשלה עשויה למנוע ממועמד השמאל לנצח בסיבוב הראשון. הבסיס לחזית זו קיים מאז 1992 בדמות יהדות התורה המאוחדת הכוללת את אגודת-ישראל, דגל התורה ופועלי אגודת-ישראל. החזית הדתית נתקשר בהסכם עודפים עם חזית המרכז. על רקע אי התחייבותן של שתי החזיתות לתמיכה בממשלת ליכוד, יהיה ביכולתן להצטרף לממשלה בראשות מפלגת העבודה, אם ארבע רשימות הימין לא תצבורנה 61 מנדטים.

★

ארבע הרשימות יציעו מגוון של אפשרויות לתומכי הימין והמרכז. בוחרים חילוניים ומסורתיים הנוטים לניציות מתונה על בסיס לאומי ולכלכלה ליברלית יתמכו בליכוד.

מושלים בין שני מישורי ההצבעה, שנעשה לחיוני עם אימוץ שיטת הבחירות החדשה. כך תצמצם הסכנה של פיצול הצבעה, מה גם שיימנע בדרך זו המיקוח המתיש הצפוי בין מועמדים לראשות הממשלה לבין מפלגות שאינן מריצות מועמדים לראשות הממשלה. ייתכן כי העובדה שמרצ והרשימה (או הרשימות) הערבית תצטרכנה לתמוך במועמד מפלגת העבודה, בעוד שבימין תיהנה כל רשימה מן המותרות שבהרצת מועמד משלה, תגרום לנטייה בקרב מרצ והערבים לאמץ את כללי המשחק של הימין ולהריץ מועמד או מועמדים נוספים. אם כך יקרה, יגבר מאוד הסיכוי למנוע את ניצחון השמאל בסיבוב הראשון.

★

אחת מארבע רשימות הימין תהיה הליכוד. שלוש האחרות תהיינה חזיתות, שבכל אחת מהן תשתתפנה כמה מפלגות. כל אחת מן החזיתות אמורה לצבור מספר רב יותר של מנדטים מאשר סכום המנדטים הצפוי למרכיבים המפלגתיים אם יתמודדו. בכוחות עצמם. אין מדובר באיחוד, אלא בחזית, שפירושה הרצת רשימה בבחירות וקיום סיעה פרלמנטרית משותפת. המפלגות המשתתפות בחזית תשמורנה על עצמאות ארגונית המשנה שלהן, מוסדותיהן ומנגנוניהן. המפלגות אינן נדרשות אף לווייתורים רעיוניים, שהרי כל אחת מהן תשמור על עקרונותיה, על-פי התקדים של הסכם גח"ל (גוש חירות-ליברלים) מ-1965. בהסכם זה נקבע שחירות דוגלת בעקרון שלמות המולדת, בעוד שהמפלגה הליברלית אינה מאמצת זאת.

★

חזית המרכז תכלול שלוש מפלגות חדשות – מפלגת דוד לוי, מפלגת העולים החדשים בראשות נתן שרנסקי והדרך השלישית. שתי הראשונות יעניקו לחזית תוכן חברתי מובהק והדרך השלישית תהיה נותנת הטון בנושא המדיני. שיתוף-הפעולה יעניק לדרך השלישית תשתית ארגונית ויחלץ את מפלגת דוד לוי ואת מפלגת העולים החדשים מתיוג עדתי, שאין הן חפצות בו. חזית זו תוכל לפרוץ לעומקו של גוש השמאל. מועמד החזית לראשות הממשלה יהיה דוד לוי – הוותיק באנשיה והיחיד ביניהם שכינה כשר בכיר. מכיוון שמדובר בשלוש מפלגות חדשות, אפשר יהיה לכוון את יחסי הכוחות ביניהן על בסיס שוויוני. החזית לא תתחייב מראש לתמוך בממשלת ליכוד.

★

צומת, מולדת ושרידי התחייה יכוננו חזית ציונית-לאומית. יחסי הכוחות ייקבעו על-פי הישגי המפלגות בבחירות 1992. רפאל איתן, מנהיג המפלגה הגדולה בחזית, יהיה מועמד החזית לראשות הממשלה. לאחר שהסכמי אוסלו הורידו מעל סדר היום את תכנית הטרנספר מרצון, לא נותרו פערים אידיאולוגיים מהותיים בין מולדת לבין צומת ושרידי התחייה. ההבדל הבסיסי בין הליכוד לבין החזית הזאת יהיה במידת ההתנגדות להסכמי אוסלו. החזית תביע התנגדות נחרצת להסכמים, בעוד שהליכוד

משנה, מנגנונים ומוסדות ואינה כרוכה בויתורים רעיוניים. כל מפלגה תקבע אף את מועמדיה לכנסת באופן עצמאי. התכנית נועדה לשעת חירום. סביר להניח, כי אם יראו סימנים לתחילת תנופת ההתלכדות, גם הבודדים שהכריזו על ייסוד מפלגות חדשות ייסוגו מכוונתם. פוליטיקאים ומפלגות אינם ששים להיות מטולטלים. ובכל זאת, הטלטלה המוצעת משותפת לכולם ועשויה לשרת את הרעיון המשותף, את האינטרס המשותף וגם את האינטרסים הספציפיים. אין בה משום מתכון לניצחון אלקטורלי, אלא רק מתן סיכוי רב יותר לשיפור עמדות לקראת הבחירות. לכל אלה התוקפים את אנשי השמאל המסורבים לשלום-בית בחברה הישראלית, מוצע לחתור קודם כל לשלום-בית בימין; הרי השמאל הצליח להשכיח שלום בביתו. אם אין אנו מסוגלים להיות מפוכחים ולהשיג שלום-בית בינינו, מה לנו כי נליץ על אחרים?

אחת הטענות בגנות הגישה הפרגמטית, שכותב שורות אלה נמנה עם חסידיה, היא שאין היא מתאימה לשעת חירום.⁸ התשובה לכך היא בדיוק הפוכה: דווקא בשעת חירום גורלית, כאשר עתידם של ארץ-ישראל ועם ישראל מונח על כף-המאזניים, גדל הצורך בראייה מפוכחת. הוויתורים הנתבעים ממפלגות הימין בטלים בשישים אל מול צו השעה. במקרה שהימין יפסיד בבחירות עלינו להיות סמוכים ובטוחים כי כל מה שאפשר היה להיעשות כדי למנוע את הכישלון אכן נעשה. אבוי יהיה לארצנו ולכולנו אם הכישלון בבחירות יהיה שוב מנת חלקנו ומעשה ידינו ■

בוחרים דתיים-לאומיים וחרדים בעלי השקפות מדיניות וחברתיות-כלכליות שונות יצביעו עבור החזית הדתית. בוחרים חילוניים ומסורתיים הנוטים למדיניות כלכלית-חברתית שביסודה שירותי רווחה מפותחים ולעמדות מרכזיות בנושאי חוץ וביטחון יתמכו בחזית המרכז. בוחרים חילוניים הנוטים לניציות בלתי-פשרנית על בסיס ביטחוני ולכלכלה ליברלית יתמכו בחזית הציונית-לאומית.

המגרעת העיקרית של התכנית המוצעת היא בבזבוז המשאבים שייגרם בתחרות בין מועמדי הימין על הזכות להגיע לסיבוב השני מול מועמד השמאל. במישור הרשימתי אפשר יהיה להגיע לגיבוש הסכם על אי התקפה הדדית ולהתרכז בהתקפה על מפלגת העבודה. מכיוון שכלל לא ברור מי יהיה המנצח בין ארבעת מועמדי הימין, סביר להניח שארבעת המועמדים יעשו מאמצים גדולים כדי להגיע לסיבוב השני.

ביצוע התכנית אינו תלוי בליכוד ואף אינו אמור לגרום לזעזועים פנימיים נוספים בתוכו. דווקא המפלגה הגדולה בגוש עלולה להפסיד בוחרים לחזיתות האחרות בגוש, וכאמור, אין ודאות שמועמדה יעלה לסיבוב השני. עם זאת, יש בתכנית המוצעת משום הגברת סיכויי הליכוד לשוב לשלטון. הגשמת התכנית אינה צריכה לקרות בבת-אחת. אפילו אם רק חלקים ממנה יקרמו עור וגידים, הרי יוטב מצבו של גוש הימין.

התכנית המוצעת דורשת ויתורים צנועים מכל אחת מן המפלגות בגוש הימין, אולם אין היא מחייבת חיסול ארגוני

⁸ מרטין שרמן, "הימין לאחר אוסלו", נתיב, גיליון 5/94, עמ' 17-23.

איש קטן, בתא קטן, עושה צלב קטן, בעיפרון קטן, על פיסת נייר קטנה, ובוחר באיש קטן צר אופקים וקטן-אמונה. זהו סודה של הדמוקרטיה.

אלבר קאמי